

Urszula Ziemiańczyk

**OCENA POZIOMU ROZWOJU SPOŁECZNO-
-GOSPODARCZEGO GMIN WIEJSKICH I MIEJSKO-
-WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM**

***AN ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF RURAL AND URBAN-RURAL
COMMUNITIES IN THE MALOPOLSKA PROVINCE***

Streszczenie

Rozwój społeczno-gospodarczy jest najszerszym pojęciem obejmującym ogólnie tendencję rozwojową danego kraju, regionu czy jednostki terytorialnej. W pracy podjęto próbę obliczenia przy wykorzystaniu tzw. metody unitaryzacji zerowanej poziomu rozwoju gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim. Wybrano 10 jednorodnych dla wszystkich gmin cech diagnostycznych charakteryzujących gospodarkę i miejscową społeczność.

Jak dowodzą wyniki obliczeń, dysproporcje rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie małopolskim są dość znaczące, szczególnie w zakresie rozwoju gospodarczego. Potwierdza się dość znana opinia o słabiej rozwiniętej wschodniej części województwa i silniejszej gospodarczo zachodniej części. Rozwój społeczny jest bardziej terytorialnie zróżnicowany, jednak skala tego zróżnicowania jest znacznie niższa. W podsumowaniu nawiązano do badań innych autorów, dowodzących o procesach polaryzacji przestrzennej, tj. rosnących różnicach rozwojowych pomiędzy obszarami bogatymi lub bogacącymi się i obszarami biednymi. Obszary bogate rozwijają się dzięki wykorzystaniu swojego potencjału i koniunktury gospodarczej, natomiast obszary biedy (zwane również „obszarami problemowymi”) z różnych przyczyn pozostają w zastoju.

Słowa kluczowe: poziom rozwoju, rozwój społeczno-gospodarczy, województwo małopolskie, determinanty rozwoju społeczno-gospodarczego

Summary

Socio-economic development is the widest term encompassing a general development tendency of a country, region or territorial unit. The paper undertakes to calculate the level of development of rural and urban-rural communes in the Malopolska province using a method of so called zero unitarization. Ten diagnostic features, homogenous for all communes characterizing economy and local communities were selected.

As has been demonstrated by the computations results, disproportions in the development of socio-economic development in the Malopolska province are considerable, particularly concerning the economic development. It has been corroborated by the well known opinion about poorly developed eastern part of the province and economically stronger western part. Social development is more territorially diversified, however the scale of the diversification is much lower. In conclusion the Author referred to research conducted by other authors, testifying the processes of spatial polarization, i.e. growing development differences between the rich or getting rich areas and poor ones. Rich areas develop owing to utilization of their potential and good market condition, whereas poverty areas (also called problem areas) for various reasons remain economically stagnant.

Key words: *level of development, social development, economic development, Malopolska province, determinants of socio-economic development*

WPROWADZENIE

Rozwój społeczno-gospodarczy stanowi ważny element zainteresowań ekonomii i polityki gospodarczej. Obejmuje swym zasięgiem zarówno obiektywne kwestie ekonomiczne związane np. z produkcją, konsumpcją, jak i subiektywne, związane m.in. z poglądami, wzorcami zachowań, hierarchią stosunków społecznych. Zjawiska złożone do jakich należy niewątpliwie rozwój społeczno-gospodarczy są bardzo trudne do jednoznacznej i obiektywnej oceny. Szczególnie na poziomie gminy jest to zadanie trudne ze względu na stosunkowo małe zbiorowości i ograniczony dostęp do szczegółowych, jednorodnych dla wszystkich gmin danych.

Podjęcie próby określenia stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego skłania do analizy poszczególnych części składowych tego terminu.

Rozwój gospodarczy, jak podaje Encyklopedia PWN, to jakościowe i strukturalne zmiany w gospodarkach narodowych będące następstwem wzrostu gospodarczego [Nowa Encyklopedia... 2004]. Pojęcie to w ekonomii definiowane jest przez badaczy w różny sposób. Według Marksa rozwój gospodarczy to przechodzenie zmian ilościowych zachodzących w społeczeństwie w zmiany jakościowe oraz doskonalenie społeczeństwa, państwa i gospodarki.

Zdaniem francuskiego ekonomisty Perroux [1961] rozwój gospodarczy jest połączeniem zmian psychologicznych i społecznych ludności, które czynią ją zdolną do kumulowania i trwałego zwiększania swojego realnego produktu.

Wg Marciniaka [2005] rozwój gospodarczy, albo inaczej ekonomiczny obejmuje sferę działalności ludzkiej, która wiąże się z gospodarowaniem, a więc produkcją i podziałem dóbr i usług. Rozwój gospodarczy oznacza zmiany zdolności wytwórczych, stosunków ekonomicznych, produkcji, struktury i mechanizmu funkcjonowania gospodarki, konsumpcji oraz środowiska naturalnego. Skutkiem rozwoju gospodarczego jest więc udoskonalanie wszystkich jego czynników oraz wzrost ilości i jakości dóbr i usług zaspakajających określone potrzeby. Najważniejszymi składowymi rozwoju gospodarczego są: majątek, struktura gospodarki narodowej, mechanizm jej funkcjonowania, ilość, jakość i dystrybucja dóbr i usług oraz stan środowiska naturalnego.

Rozwój gospodarczy w ujęciu Nasiłowskiego to „historyczny (długofalowy) proces takiej wewnętrznej, ekonomicznej i społecznej transformacji kraju, która doprowadza do powstania społeczeństwa poszukującego dróg poprawy swojej sytuacji gospodarczej i zorganizowanego w sposób umożliwiający i zachęcający obywateli do inwestowania w kapitał materialny, ludzki i intelektualny, niezbędny do nieprzerwanej jego akumulacji” [Nasiłowski 2004].

Niezwykle ważną część składową rozwoju społeczeństwa stanowi rozwój społeczny. Oznacza on, w ujęciu Marciniaka [2005] „zmianę układu stosunków społecznych, struktury społeczeństwa, jego preferencji, społecznych kryteriów i zasad działalności, wzorców zachowań, postaw i świadomości służących doskonaleniu współżycia i współpracy ludzi i odpowiedniemu ich udziałowi w efektach rozwoju gospodarczego”. Najważniejsze wg tego autora elementy rozwoju społecznego to różnorodność dorobku naukowego i kulturalnego, jego jakość i tempo pomnażania, dostępność efektów rozwoju gospodarczego, zmiany we wzorcach, postawach oraz świadomości jednostek i grup społecznych.

Wg Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, rozwój społeczny jest procesem zwielokrotniania możliwości wyborów przed jakimi staje każdy człowiek, osiąganym przez umożliwianie skutecznego działania oraz efektywnego wypełniania obowiązków. Na wszystkich poziomach tego rozwoju najistotniejszą rolę pełnić mają trzy czynniki: zapewnienie warunków umożliwiających długie i zdrowe życie, pełny dostęp do informacji oraz dostęp do środków pozwalających na zapewnienie przyzwoitego standardu życia.

Celem działań społecznych i gospodarczych podejmowanych na poziomie lokalnym jest przede wszystkim wzrost dobrobytu oraz poprawa poziomu i jakości życia mieszkańców. Realizuje się to poprzez rozwój budownictwa mieszkaniowego, dbałość o środowisko przyrodnicze, poprawę wyposażenia w elementy infrastruktury technicznej i społecznej, przyciąganie nowych inwestycji gospodarczych, aktywizowanie społeczne i ekonomiczne mieszkańców. Jeżeli zadania te realizowane są w sposób właściwy i konsekwentny, to ich efektem będzie prawdopodobnie awans gospodarczy jednostki terytorialnej [Bański, Czapiewski 2008].

CEL I METODYKA PRACY

Celem pracy jest próba określenia poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim na podstawie wybranych cech diagnostycznych.

Do oceny poziomu rozwoju gmin zastosowano tzw. metodę unitaryzacji zerowanej. W tym celu wybrano parametry i mierniki dostępne dla wszystkich gmin, a mianowicie wybrano 10 cech diagnostycznych charakteryzujących: gospodarkę i miejscową społeczność. Dane wyjściowe wykorzystane w obliczeniach pochodzą z Bazy Danych Regionalnych (GUS, BDR) oraz publikacji GUS – danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2002.

Jeśli o rozwoju świadczy duża wartość cechy (zmiennej) diagnozującej badane zjawisko to cechę tę uznaje się za stymulantę (S) i odwrotnie, jeżeli na korzyść analizowanego zjawiska przemawia niewielka wartość zmiennej, to zmienna ta jest destymulantą (D).

Rozwój gospodarczy (G) gmin scharakteryzowano korzystając z następujących wskaźników:

- X_1 – poziom bezrobocia – mierzony jako stosunek liczby bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym % (D),
- X_2 – przedsiębiorczość – mierzona ilością podmiotów gospodarczych przypadającą na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym (S),
- X_3 – wysokość dochodów gmin z tytułu udziału w podatkach dochodowych w zł. *per capita* (S),
- X_4 – odsetek mieszkań wyposażonych w łazienki % (S),
- X_5 – odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej % (S).

Ustalając ocenę **rozwoju społecznego (S)**, wzięto pod uwagę następujące cechy:

- X_6 – przyrost naturalny (liczba osób na 1000 mieszkańców) (S),
- X_7 – liczba zarejestrowanych w systemie REGON stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców (S),
- X_8 – wydatki na kulturę w zł. *per capita* (S),
- X_9 – odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się z zasiłku pomocy społecznej (D),
- X_{10} – odsetek osób z wykształceniem wyższym wśród osób w wieku produkcyjnym (S).

Zmienne diagnostyczne mają zwykle różne miana oraz różne zakresy zmienności, co uniemożliwia ich bezpośrednio porównywanie, a tym bardziej dodawanie. Chcąc zatem doprowadzić cechy diagnostyczne do stanu porównywalności, a co za tym idzie – addytywności, należy dokonać transformacji ich wartości w ten sposób, by otrzymać wartości pozbawione mian oraz ujednolico-

ne co do rzędu wielkości. Niewątpliwą zaletą niektórych technik (np. metody unitaryzacji zerowanej) jest uzyskanie takich wartości zmiennych, że są one zawarte w przedziale [0, 1]. Transformacja zmiennych diagnostycznych doprowadzająca ich wartości do stanu porównywalności nosi miano *normalizacji* [Kukuła 2000].

Zastosowana w obliczeniach metoda unitaryzacji zerowanej jest jedną z metod umożliwiających unormowanie zmiennych diagnostycznych poprzez badanie rozstępu cechy. Jest to metoda uniwersalna, może być używana do normowania różnych zmiennych, niezależnie od ich rodzaju, znaku, wielkości, jednostek. W zależności od charakteru zmiennej diagnostycznej normowanie odbywa się za pomocą wzorów:

- a) **stymulanty** – zmienne diagnostyczne, których wzrost wartości powoduje wzrost oceny cechy badanego obiektu są liczone wg wzoru:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad (1)$$

- b) **destymulanty** – zmienne diagnostyczne, których wzrost wartości powoduje spadek oceny cechy badanego obiektu są liczone wg wzoru:

$$Z_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad (2)$$

gdzie (w przypadku naszych badań):

- Z_{ij} – zmienna diagnostyczna przyjmująca wartości od 0 do 1
 x_{ij} – wartość cechy dla danej gminy
 $\min x_{ij}$ – najniższa wartość cechy wśród gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim
 $\max x_{ij}$ – najwyższa wartość cechy wśród gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim.

Tak otrzymane zmienne Z_{ij} przyjmują wartości z przedziału [0, 1], z tym, że „1” otrzymuje obiekt o najkorzystniejszej wartości badanej zmiennej, a „0” o najmniej korzystnej.

W ogromnej większości badań empirycznych, w których konstruowana jest zmienna syntetyczna przyjmuje się założenie o jednakowych wagach wybranych zmiennych diagnostycznych. Stan ten jest w przeważającej mierze wynikiem braku informacji o okolicznościach mających wpływ na zróżnicowanie znaczenia i roli cech diagnostycznych. Jednak wagi przyporządkowane oszczególnym zmiennym nie powinny być takie same [Kukuła 2000]. Wartościowanie wpływu poszczególnych cech na ocenę badanego zjawiska budzi zawsze wiele kontrowersji i dyskusji, nie zmienia to jednak faktu konieczności podejmowania takich prób. Po dokładnej analizie dobranych zmiennych diagnostycznych nadano im odpowiednie wagi, korzystając z metody eksperckiej (tab. 1).

Tabela 1. Wartości wag zmiennych diagnostycznych
Table 1. Values of weights of diagnostic variables

Wyszczególnienie	Rozwój gospodarczy (G)					Rozwój społeczny (S)				
Wagi cząstkowe	m ₁	m ₂	m ₃	m ₄	m ₅	m ₆	m ₇	m ₈	m ₉	m ₁₀
	0,15	0,1	0,15	0,05	0,05	0,05	0,15	0,05	0,1	0,15
Razem	0,5					0,5				

Zródło: opracowanie własne.

Aby uzyskać syntetyczne mierniki oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin (SG), wykorzystano średnią arytmetyczną ważoną.

Uzyskane w ten sposób miary przyjmują wartości od 0 do 1, przy czym wartość 1 (wzorcową) może uzyskać tylko ten obiekt, który uzyskałby najlepszą ocenę w przypadku wszystkich badanych cech.

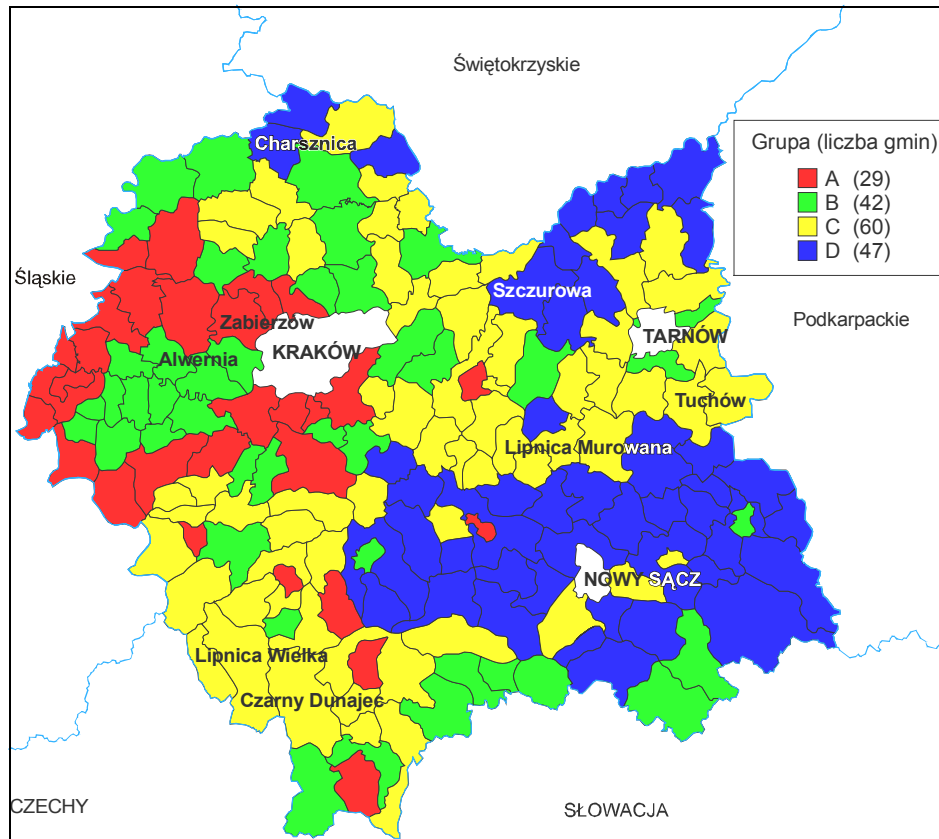
Przeprowadzone analizy pozwoliły podzielić gminy województwa małopolskiego na cztery zasadnicze grupy pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego. Tworząc grupy, wykorzystano średnią arytmetyczną uzyskanych ocen syntetycznych dla wszystkich gmin ($R_{sr} = 0,18$) oraz odchylenie standardowe od średniej ($s = 0,0324759$), przyjmując, że daną gminę wyróżnia:

- A. wysoki poziom rozwoju ($R_i > R_{sr} + s$),
- B. średnio wysoki (powyżej średniego poziomu rozwoju) ($R_{sr} + s > R_i > R_{sr}$),
- C. średnio niski (poniżej średniego poziomu rozwoju) ($R_{sr} > R_i > R_{sr} - s$),
- D. niski poziom rozwoju ($R_{sr} - s > R_i$).

Syntetyczny wskaźnik rozwoju społeczno-gospodarczego gminy w wielu przypadkach znacznie odbiegał od poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego potraktowanych oddzielnie. Dlatego też stosowne wydaje się być obliczenie i przedstawienie każdego ze wskaźników osobno przy zastosowaniu tej samej metody.

WYNIKI

Analiza części składowych syntetycznej oceny (gospodarka i społeczeństwo) wykazuje wyraźne prawidłowości. Potwierdza się dość powszechnie znana opinia o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego zachodniej części województwa (mapa 1). Część wschodnia obejmująca gminy powiatów gorlickiego, nowosądeckiego, limanowskiego, dąbrowskiego, brzeskiego jest zdecydowanie mniej rozwinięta i wymaga szczególnych działań wspierających rozwój gospodarczy w tym rejonie. Dysproporcje rozwoju gospodarczego są dosyć znaczące, gdyż współczynnik zmienności uzyskanych ocen wynosi 35,7%.

Legenda:

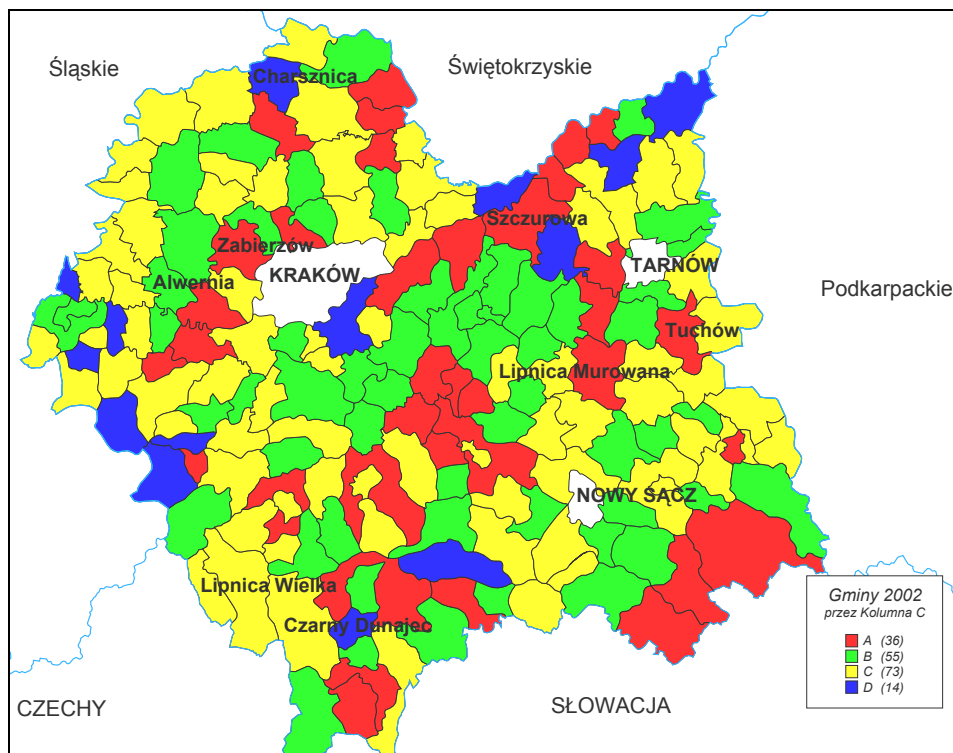
- A. wysoki poziom rozwoju,
- B. średnio wysoki (powyżej średniego poziomu rozwoju),
- C. średnio niski (poniżej średniego poziomu rozwoju),
- D. niski poziom rozwoju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 1. Rozwój gospodarczy gmin województwa małopolskiego
Figure 1. Economic development of communes in the Malopolska province

Trudności w doborze dla wszystkich gmin jednorodnych parametrów opisujących poziom rozwoju społecznego spowodował konieczność zastosowania parametrów świadczących tylko o niektórych jego aspektach. Rozwój społeczny okazuje się być bardziej terytorialnie zróżnicowany w województwie niż rozwój gospodarczy. Niemniej jednak skala tego zróżnicowania jest znacznie niższa, gdyż współczynnik zmienności uzyskanych ocen wynosi niespełna 16%. Największy potencjał społeczny mają gminy w środkowej Małopolsce oraz jednostki terytorialne w powiatach: gorlickim, nowosądeckim, nowotarskim, chrzanow-

skim. Najniżej oceniony został poziom rozwoju społecznego w 14 gminach leżących m.in. w powiatach suskim (2 gminy), oświęcimskim (3 gminy), dąbrowskim (2 gminy) (mapa 2).

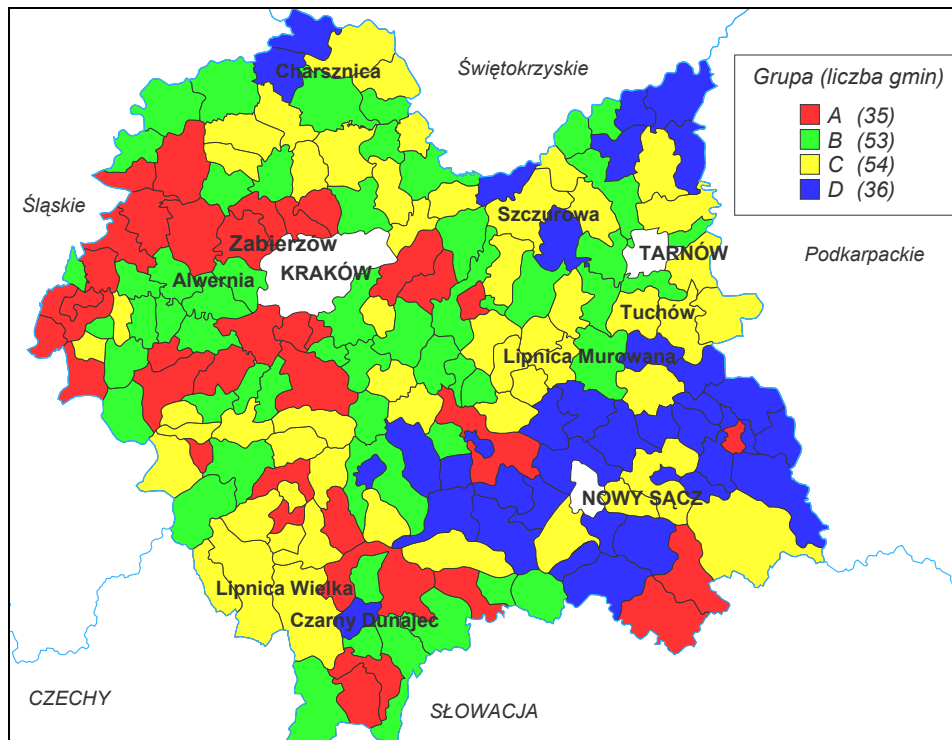
- Legenda
- A. wysoki poziom rozwoju ,
 - B. średnio wysoki (powyżej średniego poziomu rozwoju),
 - C. średnio niski (poniżej średniego poziomu rozwoju),
 - D. niski poziom rozwoju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 2. Rozwój społeczny gmin województwa małopolskiego
Figure 2. Social development of communes in the Malopolska province

Zobaczmy jak kształtuje się syntetyczny wskaźnik, czyli uwzględniający zarówno rozwój gospodarczy, jak i społeczny. Wśród gmin, które uzyskały najwyższe oceny rozwoju społeczno-gospodarczego dominują zdecydowanie miasta i gminy miejsko-wiejskie, tworząc swoiste centra lokalne i regionalne (mapa 3).

Na pierwszym miejscu znalazło się Zakopane, uzyskując syntetyczną ocenę rozwoju społeczno-gospodarczego 0,58; na końcu rankingu znalazła się duża część gmin powiatów: nowosądeckiego, gorlickiego, dąbrowskiego i pojedyncze powiatów miechowskiego, brzeskiego, nowotarskiego. Współczynnik zmienności, wynoszący 21,4%, wskazuje także na znaczące zróżnicowanie ocen.

Legenda:

- A. wysoki poziom rozwoju
- B. średnio wysoki (powyżej średniego poziomu rozwoju)
- C. średnio niski (poniżej średniego poziomu rozwoju)
- D. niski poziom rozwoju

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 3. Rozwój społeczno-gospodarczy gmin województwa Małopolskiego
Figure 3. Socio-economic development of communes in the Malopolska province

WNIOSKI

Dysproporcje rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie małopolskim są dość znaczące, szczególnie w zakresie rozwoju gospodarczego. Potwierdza się dość znaną opinią o słabiej rozwiniętej wschodniej części

województwa i silniejszej gospodarczo zachodniej części [Moskal 1997; Kotala 1998]. Ostatnie kilkanaście lat charakteryzuje się dynamicznym rozwojem społeczno-gospodarczym kraju. Towarzyszą temu jednak, jak dowodzą różni autorzy [Rosner 2010; Bański, Czapiewski 2008] procesy polaryzacji przestrzennej, tj. rosną różnice rozwojowe pomiędzy obszarami bogatymi lub bogacącymi się i obszarami biednymi. Obszary bogate rozwijają się dzięki wykorzystaniu swojego potencjału i koniunktury gospodarczej, natomiast obszary biedy (zwane również „obszarami problemowymi”) z różnych przyczyn pozostają w zastoju. Powszechnie wiadomo, że zarówno krajowa polityka gospodarcza (np. dotacje wyrównawcze), jak i polityka spójności UE (w tym wypadku jej wymiar przestrzenny) sprzyjają zmniejszaniu się regionalnego zróżnicowania. Jednakże, jak zauważa Rosner [2010]: „rzeczywiste procesy są jednak wypadkową, zarówno rezultatów tej polityki, jak i innych czynników, a ta wypadkowa jest mniej rozpoznana”.

BIBLIOGRAFIA

- Bański J. Czapiewski K.Ł. *Ekspertyza. Identyfikacja i ocena czynników sukcesu społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich*. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, 2008.
<http://www.igipz.pan.pl/zpz/zbtow/identyfikacja/ekspertyza.pdf>
- Kotala A. *Problemy i perspektywy przebudowy wsi i rolnictwa w Małopolsce*. Wydawnictwo AR, Kraków 1998.
- Kukuła K. *Metoda unitaryzacji zerowanej*. PWN, Warszawa 2000.
- Marciniak S. (red.) *Makro- i mikroekonomia. Podstawowe problemy*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 359, 360.
- Moskal S. *Założenia Małopolskiego Programu Rozwoju Wsi i Rolnictwa*. Studia Małopolskie nr 1, 1997, s. 85–106.
- Nasiłowski M. *System Rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*. Wyd. Key Text, Warszawa 2004, s. 377, 378.
- Nowa encyklopedia Powszechna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2004.
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie <http://www.unic.un.org.pl> (data korzystania z serwisu 20.09.2010).
- Perroux F. *L'conomie du XXe siècle*, reprint PUG, Paris 1961.
- Rosner A. *Zróżnicowanie przestrzenne rozwoju społeczno-gospodarczego polskiej wsi i tendencje jego zmian*. Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji. Warszawa 2010.
<http://www.senat.gov.pl/k7/dok/opinia/2010/oe-148.pdf>

Dr inż. Urszula Ziemiańczyk
Instytut Inżynierii Rolniczej i Informatyki UR
ul. Balicka 116B, 30-149 Kraków

Recenzent: Prof. dr hab. Zdzisław Wójcicki